

Л. С. ВЕРЧЕНКО

аспірант

ВНЗ “Університет ім. Альфреда Нобеля”, м. Дніпро

ПІДХОДИ НАУКОВЦІВ ДО ТЛУМАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті викладено погляди науковців на сутність феноменів “соціальна компетентність” та “комунікативна компетентність”. На підставі аналізу з’ясовано сутність понять: соціальна компетентність – здатність людини бути конгруентною частиною соціуму, обирати соціальні орієнтири й відповідним чином реалізовувати власні потреби та поведінку, встановлювати партнерські відносини з людьми в межах суспільно прийнятної поведінки; комунікативна компетентність – здатність людини ефективно здійснювати обмін інформацією, почуттями та емоціями засобами вербальної, невербальної комунікації, презентувати й цивілізовано відстоювати власні погляди на засадах шанобливого ставлення до цінностей інших людей, підтримувати необхідні контакти з ними. Показано їх тісний взаємозв’язок і взаємозумовленість.

Ключові слова: соціальна компетентність, комунікативна компетентність.

Необхідність трансформаційних процесів в освіті зумовлена потребою наближення до європейських стандартів, необхідністю узгодження ринку освітніх послуг і ринку праці, реалізацією ініціатив європейського простору вищої освіти; потребою у фахівцях, які володіють не лише фаховими знаннями та вміннями, а й здатні донести до інших інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід у галузі професійної діяльності, уміють здійснювати ефективну міжособистісну й професійну взаємодію. Зазначене пояснює нашу увагу до соціальної та комунікативної компетентності як психолого-педагогічних феноменів.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що питанню соціальної та комунікативної компетентності приділяла увагу значна когорта вчених (С. Александрова, А. Арджил, П. Бойчук, О. Боровець, С. Гончаров, В. Єрьоміна, І. Зимня, М. Джерусалем, С. Краснокутська, Н. Лупанова, Г. Мосягіна, Л. Петровська, Л. Столяренко, Х. Шредер та ін.). Науковці розкривають власні погляди на ці феномени, їх сутність і складники. Проте, питання щодо сутності зазначених феноменів потребує окремого дослідження.

Мета статті – розкрити підходи науковців до тлумачення феноменів “соціальна компетентність”, “комунікативна компетентність”, виявити їх взаємозв’язок.

Щодо соціальної компетентності зауважимо, що термін “соціальний” (від лат. *societas* – суспільство) тлумачать як очікування, тобто орієнтація на іншого, відповідну реакцію [7, с. 837]. У філософському енциклопедичному словнику зазначено, що “соціальне” є назвою всього міжлюдського, пов’язаного із спільним життям людей, різними формами їх спілкування;

того, що стосується суспільства та спільності, має суспільний і спільний характер [8, с. 638].

Як стверджує Г. Осипов, соціальне є результатом спільної діяльності різних індивідів, що виявляється в їх спілкуванні та взаємодії [6, с. 62]; виникає в ході взаємодії людей, детерміновано відмінностями їх місця й ролі в конкретних суспільних структурах, що виявляється в різному ставленні індивідів і груп індивідів до явищ та процесів суспільного життя. Отже, “соціальне” – це те, що виникає в ході взаємодії людей і реалізується в їх соціальних діях. За М. Вебером, соціальна дія передбачає дві необхідні ознаки: 1) суб’єктивну мотивацію діючого суб’єкта (індивіда, групи, організації); 2) орієнтацію на минулу, теперішню або очікувану в майбутньому поведінку інших діючих суб’єктів. У кожному суспільстві домінує один із цих різновидів дій, він і визначає відносини панування, підпорядкування, а також характер самого суспільства. Суто лінгвістично соціальну компетентність презентують як обізнаність, знання, авторитетність у галузі, пов’язані з життям і відносинами людей у суспільстві.

Аналіз наукової літератури свідчить, що соціальна компетентність спочатку була предметом вивчення психології, зокрема психології особистості, психодіагностики, психопатології, соціальної психології й поведінкової психології. Останнім часом вона викликає підвищений інтерес інших наукових дисциплін, зокрема економічної та професійної педагогіки, теорії управління й економіки підприємства.

Дослідники зазначають, що на сьогодні конкурентоспроможний фахівець будь-якого профілю має досконало володіти профільними фаховими компетентностями, уміти ефективно здійснювати різновиди соціальних дій, виконувати соціальні функції, встановлювати нормальні соціальні відносини, дотримуючись норм соціальної поведінки, взаємодіяти, а отже, бути соціально орієнтованою особистістю.

У вітчизняній літературі термін “соціальна компетентність” вживають нечасто. Близькими за значенням, але не тотожними йому є поняття “соціально-психологічна компетентність”, “міжособистісна компетентність”. Як правило, у словниках ці терміни наводять як синонімічні. Вживаючи термін “соціальна компетентність”, автори тлумачать його лише в сенсі оволодіння навичками спілкування.

Поняття соціальної компетентності у вітчизняній науці вперше було введено Г. Ротом, який у його основу поклав сферу взаємодії з іншими, розглядаючи соціальну (разом із самокомпетентністю, предметною компетентністю) як один з різновидів компетентності людини [9]. Науковці стверджують, що цей феномен уперше використано в праці А. Ветошкина й С. Гончарова [1] і дисертаційній роботі А. Кукліна. Ці автори тлумачать соціальну компетентність як “розуміння цільового призначення соціальних інститутів, норм, відносин і розуміння особисто здійснювати соціальні технології” [3, с. 28].

Результати аналізу наукових праць з проблеми дослідження свідчать, що до цього часу єдиного розуміння поняття “соціальна компетентність” у науковій літературі не існує (табл. 1). Цей факт пояснюється, насамперед, різними підходами до вирішення цієї проблеми та характером діяльності.

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення поняття “соціальна компетентність”

Автор	Визначення поняття “соціальна компетентність”
1	2
К. Рубін і Л. Роуз-Кресно	здатність досягати власних цілей у процесі взаємодії з іншими, підтримуючи з ними гарні стосунки в будь-якій ситуації
А. Демчук	інтегративна характеристика особистості, що включає знання про соціальні мережі, норми взаємності, ціннісно-сміслові розуміння соціальної дійсності й уміння соціальної взаємодії в різних соціальних ситуаціях
С. Никитіна	сплав професійних знань, умінь, досвіду самопізнання, особливостей поведінки та емоційного стану дітей; здатність структурувати ці знання, вміння й досвід для адекватного розуміння дитини
О. Коблянська	розуміння відносин “Я – суспільство”, вміння обирати соціальні орієнтири й організувати власну поведінку
О. Ковальова	здатність людини бути конгруентною частиною соціуму, здійснювати власні потреби та цілі шляхом створення партнерських відносин з іншими особами згідно з їхніми очікуваннями, потребами й цілями в межах суспільно прийнятної поведінки
О. Михайлова	результат особливого стилю впевненої поведінки, за якого навички впевненості автоматизовані й дають можливість гнучко змінювати стратегію та плани поведінки з урахуванням вузького (особливості соціальної ситуації) і широкого (соціальні норми й умови) контексту
І. Зимня	інтегральне поняття, яке визначає рівень соціалізації особистості, певний рівень соціальної активності в освоєнні дійсності; морально-правову зрілість його особистості; особистісно-психологічна властивість, яка забезпечує ставлення людини й навколишнього світу на основі ставлення людини до себе як особистості та суб’єкта діяльності, ставлення до соціуму, яке виявляється у відносинах з іншими людьми, ставленні до життєдіяльності
О. Андрієнко	здатність, вміння функціонувати в суспільстві, знати проблеми суспільства, розуміти механізм його діяльності
Л. Петровська	наявність впевненої поведінки, за якої різні навички у сфері відносин з людьми автоматизувались і дають змогу гнучко змінювати свою поведінку залежно від ситуації
О. Прямикова	здатність людини вибудовувати стратегії взаємодії з іншими людьми в її мінливій соціальній реальності, що оточує її
А. Бодальов	соціально активна діяльність і реалізація соціально спрямованих проєктів

Продовження табл. 1

1	2
С. Степанов, Д. Ушаков	здатність функціонувати в суспільстві, брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень у функціонуванні соціально-демократичних інститутів
О. Зернецька	уміння обирати соціальні орієнтири й уміння організувати свою діяльність відповідно до цих орієнтир
Г. Почепцов	система знань про соціальну дійсність і себе, система складних соціальних умінь та навичок взаємодії, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях, що дають змогу швидко й адекватно адаптуватися, приймати рішення зі знанням справи, з огляду на сформовану кон'юнктуру
А. Соколов, О. Коблянська	розуміння відносин "Я – суспільство", уміння обирати соціальні орієнтири й відповідним чином організувати свою поведінку
В. Ромек	результат особливого стилю впевненої поведінки, за якого навички впевненості автоматизовані й дають можливість гнучко змінювати стратегію та плани поведінки з урахуванням вузького (особливості соціальної ситуації) і широкого (соціальні норми й умови) контексту

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дає змогу констатувати, що науковці наголошують на тому, що соціальна компетентність є вираженням якості виконання особистістю соціальних ролей; здатністю досягати результативності в груповій взаємодії, послуговуючись комунікативними стратегіями й тактиками; здатністю бути конгруентною частиною соціуму, досягати власних цілей у процесі взаємодії (О. Андрієнко, К. Рубін і Л. Роуз-Креснор, О. Ковальова, Б. Паригін, О. Прямикова, О. Растянников); здатністю співвідносити свої прагнення з інтересами інших людей і соціальних груп (Н. Лук'янчук, Н. Климова); інтегративною характеристикою особистості (А. Демчук, І. Зимня, С. Никитина); соціально активною діяльністю (А. Бодальов); результатом особливого стилю впевненої поведінки (О. Михайлова, В. Ромек); якісним ступенем соціалізації особистості (Л. Петров); умінням обирати соціальні орієнтири (О. Зернецька); системою знань про соціальну дійсність і себе, соціальних умінь і навичок взаємодії (Г. Почепцов).

Деякі дослідники (І. Долинина, Є. Муниц) вважають, що поняття "соціальна компетентність" тісно пов'язане з поняттям "професійна компетентність", що формування й розвиток соціальної компетентності особистості неможливі поза формуванням її як фахівця-професіонала, де основою розвитку соціальної компетентності є теорія та практика безперервної освіти, чим фактично формування соціальної компетентності ставиться в залежність від формування професійної компетентності, і соціальна компетентність стає її складовою.

Підсумовуючи вищезазначене, у контексті нашого дослідження соціальну компетентність тлумачимо як здатність людини бути конгруен-

тною частиною соціуму, обирати соціальні орієнтири й відповідним чином реалізовувати власні потреби та поведінку, встановлювати партнерські відносини з людьми в межах суспільно прийнятної поведінки.

Щодо феноменів “комунікація”, “комунікативна компетентність”, то вони досить ґрунтовно розглянуті дослідниками.

Щодо терміна “комунікація”, то науковці його визначають як: процес передачі інформації від відправника до одержувача; спілкування, передачу інформації, думок, почуттів, волевиявлень людини [5, с. 333]; обмін значущою інформацією між людьми за допомогою мовних знаків і інших культурних символів, що передбачає цілеспрямовану передачу та вибіркового прийом інформації й не завжди приводить до згоди та взаєморозуміння [2, с. 138]; обмін інформацією (інтелектуальним та емоційним змістом) з метою розуміння. Ключовими для нашого дослідження стали погляди на комунікацію як на процес взаємообміну інформацією, яка має життєвий сенс. В особистісному аспекті це передача власного смислу, самореалізація, самовизначення людини у світі.

Найбільш розробленим є питання комунікативної компетентності педагога. Цій проблемі присвячені праці С. Александрової, І. Барахович, О. Касаткіної, С. Максименко і М. Заброцького, С. Макаренко, Є. Проворової та ін. (табл. 2).

Таблиця 2

**Підходи науковців
до визначення поняття “комунікативна компетентність”**

Автор	Визначення поняття “комунікативна компетентність”
1	2
О. Ковальова	здатність людини ефективно здійснювати під час спілкування обмін інформацією, почуттями та емоціями, представляти й цивілізовано відстоювати власну думку на засадах визнання різноманітності позицій і шанобливого ставлення до цінностей інших людей
Г. Саволайнен	володіння системою знань у галузі педагогічного спілкування й комунікації; ставлення до них як до цінності; володіння методами та прийомами створення дружньої довірчої атмосфери й одночасно ділового та конструктивного спілкування в освітньому процесі
Р. Белл	знання, вміння та навички, необхідні для розуміння чужих і породження власних програм мовної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, здатність, сформована у взаємодії людини із соціальним середовищем, у процесі набуття ним соціально-комунікативного досвіду
С. Петрушин	складна організація, до якої належать знання, установки, вміння та досвід міжособистого спілкування
О. Прямикова	вибір і реалізація програм мовної поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в тій чи іншій обстановці спілкування
Л. Петровська	розвиток знань, соціальних установок, умінь та досвіду у сфері міжособистісної взаємодії

Продовження табл. 2

1	2
С. Скворцова, Ю. Вторнікова	інтегративне особистісне утворення, що виявляється в процесі комунікації як здатність актуалізувати та застосовувати набутий досвід комунікативної діяльності та індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення комунікативної мети
О. Боровець	система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективно комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії
С. Александрова	здатність людини встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими індивідами

Так, у науковій літературі під комунікативною компетентністю розуміють: систему внутрішніх ресурсів (О. Боровець); здатність ефективно здійснювати під час спілкування обмін інформацією (О. Ковальова); складне багатомірне утворення (Л. Петровська); досвід, що розвивається й значною мірою усвідомлюється в ході спілкування між людьми (В. Єршоміна) тощо.

У дослідженні акцентуємо увагу на поглядах Л. Рагуліної, яка під комунікативною компетентністю викладача вишу має на увазі рівень володіння викладачем знаннями та вміннями організації ефективної взаємодії зі студентами, що спирається на потреби й цінності освітнього процесу та забезпечує його якість [4, с. 9]. Тобто комунікативна компетентність передбачає поряд з високим рівнем культури мови й здатністю викладати свої думки вміння встановити психологічний контакт з аудиторією, обирати методи та засоби переконання, здійснювати рефлексію своєї участі в комунікативному процесі.

Викладені матеріали дають нам підстави стверджувати, що дослідники розглядають комунікативну компетентність як у зв'язку з діяльністю людей та спілкуванням, так і у зв'язку з поведінкою людини, її психологічними якостями. На думку більшості науковців, комунікативна компетентність ґрунтується на знаннях та практичних уміннях, що забезпечують успішність комунікації, реалізацію поставлених цілей, оптимальну побудову спілкування в психологічному плані, тобто володіння вербальними та невербальними засобами спілкування, певний рівень розвитку соціальної сенситивності, соціальної перцепції, пам'яті й мислення (розуміння), уявлень та уяви, що виявляються повно в рефлексивності, емпатії тощо. Вона заснована на знаннях і чуттєвому досвіді, здатності орієнтуватися в ситуаціях професійного спілкування, розумінні мотивів, стратегій поведінки, як власних, так і партнерів по комунікації, оволодінні технологіями та психотехніками спілкування.

Отже, **комунікативна компетентність** є здатністю людини ефективно здійснювати обмін інформацією, почуттями та емоціями засобами вербальної, невербальної комунікації, презентувати й цивілізовано відстоювати власні погляди на засадах шанобливого ставлення до цінностей інших людей, підтримувати необхідні контакти з ними.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що соціальну та комунікативну компетентність автори позиціонують як рядоположні скла-

дові в структурі професійної компетентності, а соціально-комунікативну компетентність при цьому дослідники розглядають або з позицій соціальної, або з позицій комунікативної компетентності. Дійсно, зміст і сутність цього поняття розкриваються через трактування понять “соціальна компетентність” і “комунікативна компетентність”. Проте, говорячи про ці компетентності, необхідно відзначити їх *тісний взаємозв’язок та взаємозумовленість*. Так, комунікативна компетентність може бути підпорядкована соціальній компетентності (встановлення відносин між людьми неможливе без комунікації та взаємодії між ними), а може виконувати лише власну роль (комунікація відбулася, проте відносини не були встановлені). Не заперечуємо того факту, що це досить близькі за своєю сутністю поняття. Проте, на наш погляд, поняття “соціально-комунікативна компетентність” є не сумою складових, а має специфічний сенс, властивий лише йому.

Висновки. На підставі вищезазначеного встановлено, що науковці тлумачать соціальну компетентність як вираження якості виконання особистістю соціальних ролей; здатність досягати результативності в груповій взаємодії, послуговуючись комунікативними стратегіями й тактиками; здатність бути конгруентною частиною соціуму, досягати власних цілей у процесі взаємодії; інтегративну характеристику особистості. Показано її тісний зв’язок з поняттям “професійна компетентність”. Встановлено, що соціальну компетентність потрібно розуміти як здатність людини бути конгруентною частиною соціуму, обирати соціальні орієнтири та відповідним чином реалізовувати власні потреби й поведінку, встановлювати партнерські відносини з людьми в межах суспільно прийнятної поведінки.

Аналіз підходів дослідників дав змогу визначити комунікативну компетентність як здатність людини ефективно здійснювати обмін інформацією, почуттями та емоціями засобами вербальної, невербальної комунікації, презентувати й цивілізовано відстоювати власні погляди на засадах шанобливого ставлення до цінностей інших людей, підтримувати необхідні контакти з ними. Показано тісний взаємозв’язок і взаємозумовленість презентованих у статті понять.

Проведене дослідження не претендує на всебічне розв’язання проблеми й не вичерпує всіх аспектів окресленої теми. Подальших розвідок потребує питання щодо феномену соціально-комунікативна компетентність.

Список використаної літератури

1. Ветошкин А. П. Гуманитаризация профессионально-педагогического образования. *Профессионально-педагогическое образование* : сб. науч. тр. Екатеринбург, 1994. Ч. 1. Содержание и проблемы развития. С. 44–56.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія. Дніпропетровськ, 2005. 304 с.
3. Муниц Е. С. Формирование социальной компетентности специалистов по социальной работе в процессе обучения в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Калининград, 2009. 287 с.
4. Рагулина Л. В. Формирование коммуникативной компетентности преподавателя вуза в процессе повышения квалификации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Воронеж, 2010. 180 с.
5. Сагач Г. М. Золотослів : навч. посібник. Київ, 1993. 378 с.

6. Социология : учебник / редкол. Г. В. Осипов (отв. ред.) и др. Москва, 1995. 373 с.
7. Социология : энциклопедия / сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. Минск, 2003. 1312 с.
8. Философский энциклопедический словарь / редкол.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва, 1983. 840 с.
9. Roth H. Pädagogische Anthropologie. Berlin, 1969. 268 S.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2017.

Верченко Л. С. Подходы ученых к толкованию социальной и коммуникативной компетентности

В статье изложены взгляды ученых на сущность феноменов “социальная компетентность” и “коммуникативная компетентность”. На основании анализа выяснена сущность понятий: социальная компетентность – способность человека быть конгруэнтной частью социума, выбирать социальные ориентиры и соответствующим образом реализовывать собственные потребности и поведение, устанавливать партнерские взаимоотношения с людьми в пределах общественно приемлемого поведения; коммуникативная компетентность – способность человека эффективно осуществлять обмен информацией, чувствами и эмоциями средствами вербальной, невербальной коммуникации, презентовать и цивилизованно отстаивать собственные взгляды на основе уважительного отношения к ценностям других людей, поддерживать необходимые контакты с ними. Показана их тесная взаимосвязь и взаимообусловленность.

Ключевые слова: социальная компетентность, коммуникативная компетентность.

Verchenko L. Scholars' Approaches to the Interpretation of Social and Communicative Competence

The article presents scholarly views on the essence of ‘social competence’ and ‘communicative competence’ phenomena.

Based on the analysis, the essence of the ‘social competence’ is defined as person’s ability to be a congruent part of a society, to choose social guidelines and exercise personal needs and behavior accordingly, to establish partnership relations with other people within the limits of socially acceptable behavior. It is shown that the notion of “social competence” is closely connected to the notion “professional competence”, that formation and development of social competence of the personal is impossible beyond of her formation as a specialist-professional.

‘Communicative competence’ – as a person’s ability to exchange information, feelings and emotions effectively by means of verbal, non-verbal communication, to present and defend personal views in a civilized way supported by the respectful attitude to other people’s values, to maintain corresponding contacts with others. It is based on knowledge and sensual experience, ability to orient in situations of professional communication, understanding of motives and behavior strategies, both one’s own and partners in communication, mastering of technologies and psychotechnics of communication.

It is established that authors position social and communicative competence as alignable components within the structure of a professional competence, and, herewith, social-communicative competence is viewed whether from social or communicative competence standpoint. However, the tight interconnection and interdependence of social and communicative competence are outline in the article. It is shown that communicative competence can be subordinated to social competence (it is impossible to establish human relations without communication and cooperation), and can fulfill only its own role (the communication took place but the relations were not established). These conclusions are crucial for the understanding of ‘social-communicative competence’, which is not a sum of components, but has its specific unique sense.

Key words: social competence, communicative competence.